

KODEKS ETYKI POLSKIEGO TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO

przyjęty przez Zarząd Główny PTH 26 marca 2021 roku
zatwierdzony przez Walne Zgromadzenie Delegatów PTH
17 września 2022 roku

Preambuła

Polskie Towarzystwo Historyczne świadome szczególnej odpowiedzialności historyków za prawdę o przeszłości przedstawia niniejszy kodeks, aby przypomnieć zasady dobrego uprawiania historii i aby każdy mógł sięgnąć po niego w razie wątpliwości lub sporów. Wśród rozmaitych sposobów ukazywania dziejów naukę historyczną cechują szczególne zasady i standardy umożliwiające zachowanie jej wiarygodności i rzetelności. Postępowanie zgodnie z tymi regułami jest podstawą społecznego zaufania do historii jako nauki i do historyków jako grupy: badaczy i badaczek, nauczycieli i nauczycielek oraz wszystkich innych, którzy uprawiają historię. Jego umacnianie jest obowiązkiem nas wszystkich bez względu na formalne wykształcenie, wykonywany zawód czy światopogląd.

I. Zasady podstawowe

1. Wolność badań i uniwersalne zasady uprawiania nauki

Historycy korzystają z wolności zagwarantowanych w Konstytucji RP (art. 54, art. 73), w tym ze swobody badań naukowych, ogłaszania ich wyników i nauczania. Wolności te obejmują m.in. wybór tematów i metod poznania przeszłości oraz jej przedstawiania. Korzystając z wolności i praw, należy zawsze kierować się dążeniem do prawdy i zasadą naukowej rzetelności. Konstytucyjny obowiązek troski o dobro wspólne (art. 82) wymaga od historyków szczególnej dbałości o dziedzictwo narodowe.

Historyków obowiązują uniwersalne reguły uprawiania nauki, a w szczególności: opieranie wniosków i interpretacji na sprawdzalnych informacjach i poprawnym logicznie rozumowaniu; wzajemny szacunek i otwartość w dyskusjach z innymi uczonymi; sprawiedliwość i bezstronność w ocenie pracy innych badaczy i uznawanie ich osiągnięć poznawczych, w tym zwłaszcza wykorzystanych we własnych badaniach; odwaga w przeciwstawianiu się poglądom sprzecznym z profesjonalną wiedzą oraz praktykom niezgodnym z zasadami rzetelności naukowej¹.

¹ Zob. *Kodeks etyki pracownika naukowego*, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne PAN 25 czerwca 2020 r.

2. Odniesienie do źródeł historycznych i ich ochrona

Historycy czerpią wiedzę ze źródeł – różnego rodzaju zapisów i reliktyw przeszłości. Poprawne odniesienie do nich jest podstawą nauki historycznej. Z tego powodu badacze dziejów chronią źródła i zabiegają o jak najszerszy dostęp do nich, zwłaszcza do publicznych zbiorów archiwalnych, bibliotecznych i cyfrowych. Korzystanie z nich w celach badawczych powinno być zapewnione wszystkim historykom bezpłatnie i na równych zasadach. Godne poparcia są wszelkie działania służące ułatwieniu prowadzenia badań, w tym opracowywanie edycji źródeł, katalogowanie i opracowanie zbiorów, ich digitalizacja i udostępnianie w formie cyfrowej. Należy się przeciwstawiać wszelkim próbom utrudniania dostępu do nich. Ich dostępność może być ograniczana jedynie w granicach prawa, ze względu na ważne i jasno określone dobra, takie jak prawo do własności i prywatności, bezpieczeństwo państwa lub wymogi konserwacji.

Niszczenie, uszkodzanie, ukrywanie i fałszowanie źródeł, a także katalogów i innych pomocy archiwalnych i bibliotecznych, oraz nieuzasadnione utrudnianie dostępu do tych zasobów w jakikolwiek inny sposób jest poważnym naruszeniem zasad etyki. Przy ograniczaniu możliwości korzystania ze źródeł ze względu na ich ochronę i konserwację należy udostępniać badaczom kopie. Uzasadnione opłaty, np. za wykonywanie reprodukcji, powinny odpowiadać rzeczywistym kosztom usługi.

3. Szacunek do przeszłości i szacunek wzajemny

Zasadą poszanowania przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka należy się odpowiednio kierować również w stosunku do epok i pokoleń dawno minionych. Historycy zwracają uwagę na wartość przeszłych doświadczeń dla ludzi współcześnie żyjących i sprzeciwiają się fałszywym uproszczeniom i bezpodstawnym sądom o przeszłości. Szacunek dla dziejów wymaga wskazywania historycznego kontekstu minionych zjawisk, zdarzeń i sądów, a także ostrożności w stosowaniu współczesnych nam kategorii i przekonań do ocen przeszłości.

Poszanowanie godności osób przedstawianych za pomocą słowa, obrazu lub dźwięku wymaga uwzględnienia ich praw, w tym prawa do „ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia” (art. 47 Konstytucji RP) oraz szczególnie ostrożnego postępowania z danymi wrażliwymi. Ostrożność i delikatność należy zachować także przy pozyskiwaniu informacji od osób żyjących, traktując je z szacunkiem i nie nadużywając ich zaufania².

Badanie przeszłości to praca zbiorowa, w której historycy opierają się na dokonaniach poprzedników i przedstawiają innym uczonym tezy do dyskusji. Tworzą społeczność przestrzegającą reguł i wyznającą wartości, które kie-

² Zob. Rekomendacje etyczne Polskiego Towarzystwa Historii Mówionej.

rują ich postępowaniem w ustalaniu i upowszechnianiu prawdy. Jedną z nich jest szacunek dla innych badaczy, niezbędny zwłaszcza w naukowych sporach i krytyce. Zasada wzajemnego szanowania wymaga rzetelnego zaznaczania założeń z prac innych osób i adekwatnej oceny wyników ich badań. Wyklucza też ona nierówne traktowanie ze względu na wiek, płeć, pozycję w hierarchii akademickiej, kolor skóry, niepełnosprawność, wyznawaną religię lub bezwyznaniowość.

II. Badania historyczne i przedstawianie ich wyników

1. Dążenie do prawdy

Dążenie do prawdy w historii polega w szczególności na stałej weryfikacji sądów i faktów: na konfrontowaniu własnych opinii o przedmiocie badań ze źródłami informacji o nim. Historycy kształtują swoje poglądy na temat przeszłości, opierając je na źródłach historycznych oraz wiedzy naukowej. Odwołując się do źródeł, winni unikać niejasności w kryteriach ich doboru i kierować się przyjętymi w nauce regułami krytyki zewnętrznej i wewnętrznej. W razie niedostatku informacji źródłowej mogą formułować hipotezy, odpowiednio je uzasadniając. Nie powinni przemilczać wiarygodnych i istotnych dla sprawy źródeł lub pytań badawczych, które podważają ich interpretacje. Odnosząc się do interpretacji innych autorów, powinni nie tylko czynić to w sposób, który wyeliminuje ryzyko plagiatu, lecz także wyraźnie wskazać źródło zapożyczenia, nawet jeśli było ono jedynie inspiracją. W ocenie odmiennych wykładni obowiązuje zasada szacunku wobec innych autorów, merytorycznego uzasadniania formułowanych sądów oraz samodzielność myślenia, czyli nieuleganie bezpodstawnym wpływom autorytetów albo naciskom środowiskowym i politycznym.

Dążąc do prawdy, historycy powinni przedstawiać swe sądy i wyniki badań w sposób, który umożliwi ich weryfikację. Pamiętając, że „źródła same nie mówią, powiedzą nam to, o co je spytamy”, powinni w stosunku do przekazu źródłowego przyjmować postawę krytyczną, co oznacza wychodzenie poza dosłowność obecnych w nim treści oraz konieczność ich odniesienia do innych zdarzeń i realiów badanej epoki. Powinni pamiętać, że interpretacja nigdy nie jest ostateczna, skończona lub „jedynie słuszna” oraz że podlega weryfikacji, a także unikać autorytatywnych wypowiedzi na tematy, które nie są im dobrze znane.

2. Dyskusje o historii

Dyskusja i wzajemna krytyka są niezbędnymi sposobami uprawiania nauki, pogłębiania naszego rozumienia przeszłości i korygowania błędów. Opinie badaczy w wielu sprawach różnią się, co jest, a przynajmniej może być czynnikiem postępu w badaniach. Konieczna jest jednak gotowość do uznania odmiennych

perspektyw i otwartość na rzeczowe argumenty oponentów. Pluralizm interpretacji jest jednym z warunków rozwoju wiedzy.

Naruszeniem zasad dyskusji są w szczególności takie działania, jak: atakowanie osoby zamiast sformułowanych przez nią tez, nieuzasadnione podważanie wiarygodności innego uczestnika debaty (np. przez przypisywanie złej woli lub niskich motywów), okazywanie pogardy i lekceważenia, świadome stawianie fałszywych zarzutów, dyskredytowanie bądź umyślne pomijanie osiągnięć naukowych.

3. Ocena wyników badań

Wzajemna ocena wyników badań jest jedną z podstaw rozwoju nauki. Odbywa się w szczególności poprzez recenzje prac i krytykę dorobku.

Historycy decydujący się na przygotowanie recenzji rozprawy czy artykułu bądź na ewaluację projektu badawczego powinni mieć kompetencje merytoryczne odpowiednie do tematyki opiniowanej pracy. Nie mogą jednak podjąć się tego zadania w sytuacji konfliktu interesów³.

Opiniujący jest zobowiązany do kierowania się rzetelnością i bezstronnością, zachowując otwartość na koncepcje i perspektywy, których nie podziela. Kryterium oceny nie mogą być osobiste cechy lub nieprzedstawione w danej pracy poglądy autora. Recenzja nie może ograniczać się do streszczenia zawartości opiniowanego dzieła; musi zawierać jego ocenę wraz ze stosownym uzasadnieniem oraz spójną z nimi konkluzją. Do momentu upublicznienia utworu nie można udostępniać i wykorzystywać jego treści bez zgody autora. Recenzje, jak każdy tekst naukowy, również podlegają krytyce.

4. Ochrona praw do publikacji

Historycy przestrzegają praw autorskich. Zgodnie z przepisami ich działalność twórcza prowadzi do powstania utworów, które podlegają ochronie niezależnie od formy (tekst pisany, mówiony, film, wystawa, grafika, mapa, prezentacja, baza danych, program komputerowy itp.), wartości, sposobu wyrażenia czy przeznaczenia. Niedopuszczalna jest ingerencja w warstwę treściową, językową, wizualną czy akustyczną utworu bez zgody autora.

Edycja źródeł i tomy zbiorowe pod redakcją są wartościowymi elementami dorobku badawczego. Opracowanie takich publikacji nie jest jednak tożsame z autorstwem, wymaga precyzyjnego określenia roli edytora bądź redaktora oraz wszystkich innych twórców biorących udział w powstaniu utworu. Zarówno w tych, jak i w innych publikacjach niedopuszczalne jest podawanie jako współautora lub współredaktora osoby, która nie wniosła twórczego wkładu w powstanie dzieła lub jeśli wkład ten był znikomy. Zdobywanie środków

³ Szerzej Kodeks etyki pracownika naukowego.

finansowych, zbieranie danych czy ogólny nadzór administracyjny nad grupą badawczą same z siebie nie stanowią współautorstwa.

5. Plagiat i autoplagiat

Przywłaszczenie autorstwa utworu, czyli tzw. plagiat, jest czynem karalnym. Wysoce naganne jest podawanie dosłownych lub lekko tylko zmienionych zapożyczeń z cudzych dzieł jako sformułowań własnych oraz przedstawianie wyników czyichś badań bez wskazania ich autora. Rażącem przekroczeniem norm jest przejęcie lub przypisanie sobie pomysłu bądź koncepcji innego badacza, nawet jeśli nie zostały one ogłoszone. Poważnym naruszeniem zasad jest też tzw. autoplagiat, czyli fikcyjne powiększanie dorobku naukowego poprzez publikowanie tego samego lub podobnego dzieła pod różnymi tytułami bez wyraźnego zaznaczenia powielania tych samych treści. Dorobek innych autorów można wykorzystać bez ich wymieniania jedynie w pracach upowszechniających wiedzę historyczną (w podręcznikach, encyklopediach, pracach popularnonaukowych itp., niezależnie od nośnika), jeżeli jest to przyjęte w publikacjach danego typu.

Niedopuszczalne jest przypisywanie sobie autorstwa pracy naukowej stworzonej przez kogoś innego, nawet za jego zgodą.

III. Historia w sferze publicznej

1. Historia i pamięć historyczna

Historia nie jest pamięcią. Historycy swą wiedzą wspierają pamięć o przeszłości i ją weryfikują. Zdają sobie sprawę z jej ograniczeń, możliwości i potrzeby istnienia; badają pamięć i jej zapisy, rozumiejąc, że prawda o przeszłości nie spoczywa wyłącznie w pamięci i musi być wsparta studiowaniem innych źródeł oraz odnośną wiedzą naukową. Historycy nie pozostają obojętni wobec prób niszczenia świadectw pamięci minionych pokoleń lub prób manipulowania pamięcią o przeszłości.

2. Historia i prawo

Warunkiem rozwoju nauki historycznej jest z jednej strony ograniczenie do niezbędnego minimum regulacji prawnych i ingerencji państwa w materię wiedzy o przeszłości, a z drugiej stworzenie ram prawnych, które gwarantują wolność uprawiania nauki oraz chronią źródła historyczne i prawa autorskie historyków. Historycy powinni strzec wolności i praw niezbędnych do prowadzenia badań, przeciwstawiając się próbom ich ograniczania czy narzucania opinii o przeszłości przez urzędy lub sądy – rozstrzyganie o słuszności refleksji naukowej nie leży w ich gestii. Powinni domagać się, by zmiany prawa mogące wpłynąć na uprawianie historii były z nimi zawczasu konsultowane.

3. Historia i polityka

Historia od zawsze znajdowała się w polu zainteresowań świata polityki. Od kiedy stała się nauką, zadaniem historyków jest krytyczny namysł nad przeszłością, który wyklucza nadużywanie historii jako sprzecznego z wiedzą naukową instrumentu budowy czy rozpowszechniania ideologii i wizji politycznych. Należy również przeciwstawiać się fałszowaniu obrazu przeszłości w bieżących sporach i próbom narzucania przez polityków fałszywych interpretacji dziejów oraz ograniczania wolności badań naukowych czy swobody dyskusji przez urzędy, instytucje i partie polityczne.

4. Historia i media

Historycy korzystają ze środków społecznego przekazu w celu upowszechniania wiedzy naukowej. Mogą zabierać głos publicznie, zwłaszcza w sprawach będących w obszarze ich kompetencji, zachowując dbałość o wiarygodność nauki. Historyk, który wspierając się tytułem lub stopniem naukowym, wykracza w publicznej wypowiedzi poza granice swych kompetencji, dokonuje nadużycia. Nie powinien ulegać pokusie wypaczania historii, nawet gdy jego praca ma być wykorzystana jako rozrywka lub towar. We współpracy z instytucjami popularyzującymi wiedzę o przeszłości historycy winni kierować się zasadami tego kodeksu, w tym zasadą szacunku dla przeszłości i autonomii świata nauki.

5. Edukacja historyczna

Edukacja historyczna niezależnie od miejsca, w którym się odbywa, polega na pobudzaniu zainteresowania przeszłością, wpajaniu szacunku dla prawdy i kształceniu umiejętności samodzielnego jej dociekania oraz na rzetelnym przekazywaniu wiedzy. Wierne przedstawianie faktów musi iść w parze z uświadamianiem ograniczeń poznania historycznego i roli zróżnicowanych interpretacji przeszłości oraz potrzeby poddawania ich rzeczowej dyskusji. Podobnie jak badania historyczne, edukacja nie może być nadużywana jako instrument rozpowszechniania sprzecznych z wiedzą naukową ideologii i wizji politycznych albo godzić w wartości uniwersalne i humanistyczne. Winna sprzyjać wykorzystaniu doświadczeń dziejowych do świadomego przeżywania problemów współczesności i uwrażliwiać na możliwe perspektywy przyszłości. Wszyscy historycy powinni współdziałać w umacnianiu społecznego szacunku i uznania dla zawodu nauczyciela. Opiekunowie osób prowadzących badania naukowe winni zadbać o ich zaznajomienie z zasadami etycznymi dotyczącymi uprawiania historii i dawać im dobry przykład w tym względzie.

6. Przejrzystość procedur i równość szans

Historycy dbają o stosowanie zasad równości i przejrzystości we wszystkich procedurach dotyczących zatrudnienia, awansu oraz przyznawania stypendiów w ich zawodzie.

IV. Stosowanie i zmiany kodeksu

1. PTH zobowiązuje swoich członków i zachęca niezrzeszonych historyków do stosowania kodeksu oraz do upowszechniania jego zasad wśród współpracowników i studentów.
2. Skargi na naruszenie kodeksu rozpatruje Sąd Koleżeński PTH.
3. Nie wolno milczeć wobec poważnego naruszenia zasad. Rażące przypadki należy zgłaszać do władz PTH i kierownika jednostki naukowej lub innych przełożonych osoby, która się tego dopuściła.
4. Organem powołanym do ustalania wykładni kodeksu jest Komisja Etyki przy Zarządzie Głównym PTH. Komisja wydaje opinie na wniosek zgłoszony przez Sąd Koleżeński, co najmniej trzech członków PTH lub z własnej inicjatywy.
5. PTH zachęca wszystkich historyków do wypracowywania i upowszechniania dobrych praktyk w badaniach i nauczaniu historii uwzględniających zasady etyki. Komisja Etyki gromadzi i publikuje przykłady takich praktyk.
6. Zmiana postanowień kodeksu może nastąpić w drodze stosownej uchwały Walnego Zgromadzenia Delegatów na wniosek Zarządu Głównego PTH, po konsultacji z Komisją Etyki. Komisja Etyki i Sąd Koleżeński może przedstawiać Zarządowi Głównemu PTH własne propozycje zmian w treści kodeksu.

Kodeks opracowała komisja w składzie:

Prof. dr hab. Małgorzata Gmurczyk-Wrońska (IH PAN)

Prof. dr hab. Marek Kornat (IH PAN, UKSW)

Prof. dr hab. Mariusz Mazur (UMCS)

Prof. dr hab. Andrzej Nowak (UJ, IH PAN)

Henryk Rutkowski (IH PAN, ZG PTH)

Prof. dr hab. Rafał Stobiecki (UŁ)

Prof. dr hab. Dariusz Stola (ISP PAN, UW)

Prof. dr hab. Rafał Wnuk (KUL)

Prof. dr hab. Krzysztof Zamorski (UJ) – przewodniczący